

УДК 37.091.3:394.2:373.3

DOI: 10.32626/2309-7086.2026-23.266-277

Людмила Московчук

ORCID 0000-0003-2539-3050

кандидат педагогічних наук, доцент,
академік Міжнародної академії Інноваційних технологій,
старший викладач кафедри теорії та методик початкової освіти
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка
moskovchuk@kpmi.edu.ua

ПЕДАГОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ НАЦІОНАЛЬНИХ КАЛЕНДАРНО-ОБРЯДОВИХ СВЯТ ЗИМОВОГО ЦИКЛУ У ФОРМУВАННІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

*Ми ж Тобі, Рожденному, Гостеві блаженному
Наші серця розкриваєм, в дім душевний призиваєм.
Пісню співаймо, восклицаймо, веселімося, адже з нами Бог!*

Григорій Сковорода

У статті розглядається педагогічний, морально-ціннісний та етнокультурний потенціал свята Різдва Христового у формуванні ціннісних орієнтирів молодших школярів. Проаналізовано роль біблійного тексту (Євангелія в перекладі Івана Огієнка), українських народних різдвяних традицій та сучасних культурних практик у розвитку почуття радості, мислення, працелюбності, гостинності, милосердя, етичної чутливості, естетичного смаку та національної ідентичності дітей молодшого шкільного віку.

Ключові слова: Різдво Христове, молодші школярі, ціннісні орієнтири, духовність, моральність, етнокультурна освіта, національна ідентичність.

Постановка проблеми. Актуальність досліджуваної проблеми зумовлена сучасними соціокультурними трансформаціями українського суспільства та пріоритетами розвитку початкової освіти, спрямованими на формування особистості молодшого школяра як носія національних і загальнолюдських цінностей. В умовах глобалізаційних процесів, цифровізації освітнього простору та зростання інформаційних впливів особливої ваги набуває питання цілеспрямованого формування ціннісних орієнтирів дітей молодшого шкільного віку, що визначають їхнє світосприйняття, моральні установки та громадянську позицію.

Концептуальні засади Нової української школи акцентують увагу на вихованні учня як особистості з розвиненою національною ідентичністю, духовно-моральними цінностями, повагою до культурної спадщини українського народу. У цьому контексті традиційні календарно-обрядові свята постають потужним педагогічним ресурсом, що поєднує пізнавальний, емоційно-ціннісний та діяльнісний компоненти освітнього процесу. Вони сприяють засвоєнню

© Людмила Московчук, 2026

Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

молодшими школярами норм народної моралі, таких як доброзичливість, працелюбність, взаємоповага, відповідальність, любов до родини та Батьківщини.

Водночас аналіз виховної практики закладів загальної середньої освіти засвідчує недостатній рівень методичного осмислення потенціалу календарно-обрядових традицій як цілісного засобу формування ціннісних орієнтирів молодших школярів. Часто використання народознавчого матеріалу має фрагментарний або інформаційний характер і не завжди спрямоване на системне виховання ціннісної сфери дитини.

З огляду на це особливі актуальності набуває наукове обґрунтування педагогічних можливостей національних календарно-обрядових свят зимового циклу та визначення ефективних методичних підходів до їх використання у процесі професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи. Дослідження цієї проблеми сприятиме підвищенню якості народознавчої освіти, посиленню виховного потенціалу початкової школи та збереженню духовної спадщини українського народу в сучасному освітньому просторі.

Проблема календарно-обрядової культури українців, її виховного і педагогічного потенціалу активно досліджується вітчизняними науковцями. Зокрема, С. Павлюк у навчальному посібнику «Українське народознавство» детально аналізує структуру календарно-обрядових свят, їх символіку та функції у вихованні дітей. Автор наголошує, що народні свята, особливо зимового циклу, виконували роль інструменту передачі моральних норм, колективного досвіду та духовних цінностей від покоління до покоління, формуючи світоглядні та етичні орієнтири молодших членів суспільства [15].

У працях В. Борисенко досліджено обрядову структуру свят, регіональні особливості та педагогічний потенціал традиційної культури українців. Вчена підкреслює, що народні свята не лише ритуально структурували життя громади, а й виконували виховну функцію, забезпечуючи передачу моральних засад та національної ідентичності дітям і молоді. Вчена зазначає, що в народній свідомості побутує впевненість: як зустрінеш і проведеш ці зимові свята, таким буде й увесь рік [3, с. 18].

А. Гоцалок зазначає, що календарно-обрядові свята актуалізують механізми етновиховної системи у традиційній культурі, залучають до сімейних цінностей: «українські святкування вражають нас мудрістю, випробуваною віками, прагненням до ідеалу, пізнанням себе та навколишнього світу. Їх роль є особливо важливою нині, у добу глобалізації...» [5, с. 30].

С. Боян-Гладка, В. Грицак розглянуто потенціал українських календарних звичаїв та обрядів у становленні національної ідентичності, збереженні культурної спадщини та духовних основ українського народу: «Календарні звичаї та обряди слугують... основою для формування духовної культури українців. Вони відіграють ключову роль у зміцненні зв'язків між поколіннями та є важливими для соціальної згуртованості» [4, с. 29].

Таким чином, дослідження С. Павлюка, В. Борисенко та інших українських науковців створюють надійну теоретичну основу для інтеграції календарно-обрядових традицій у сучасний освітній процес початкової школи, що дозволяє ефективно формувати моральні та духовні цінності в дітей.

Метою статті є науково обґрунтувати педагогічний, морально-ціннісний та етнокультурний потенціал календарно-обрядового свята Різдва Христового у формуванні ціннісних орієнтирів молодших школярів та показати, як через поєднання біблійного тексту, народних традицій і сучасних культурних прак-

тик можна комплексно розвивати духовність, моральність, працелюбність, гостинність, естетичний смак і національну ідентичність учнів.

Вклад основного матеріалу. Початок святкування Різдва Христового сягає перших століть християнства. У апостольських ухвалах мовиться: «Оберігайте, браття, дні святкові, й по-перше, день Різдва Христова» [8]. З державних діячів святкувати Різдво Христове по всій землі повелів імператор Юстиніан I (527–565). Бесіди, проповіді та повчання на Різдво Христове зустрічаються в творіннях святих отців і перших, і подальших століть. Християнські богослови вважають, що Господь прийняв людську природу заради спасіння всього людства, зцілення пошкодженої гріхом людської природи та піднесення її до єдності з Богом. Святитель Афанасій Великий так у стислій формі виражає всю суть Боготвілення: «Бог став людиною, щоб людина стала богом» [6]. Святитель Іоанн Златоуст називає це свято – «джерелом і коренем благ» [6]. Святитель Григорій Палама наголошує «зі всього, від віку, створеного Богом, немає нічого, що було б загальнокориснішим за Різдво Христове, яке ми сьогодні святкуємо...» [6]. Український філософ Григорій Сковорода також оспівував Різдво Христове у своїх творах: «Ангели, знизайтесь, до землі зближайтесь! Господь, Яким світ творився, поміж люди народився. Станьте з хором всі собором Веселіться, адже з нами Бог!» [14].

В Україні Різдво Христове, згідно Закону України (№ 1930-IV від 15.11.1997), є державним святом, що підкреслює його суспільне та культурне значення [13]. Різдво Христове є важливим святом християнської традиції та невід'ємною частиною української етнокультурної спадщини. Сьогодні в засобах масової інформації часто вживають спрощену назву «Різдво», проте це спотворює сутність свята і його національно-культурну ідентичність. Правильна назва – Різдво Христове – відображає християнське походження свята та його духовну суть, закріплену в українській культурі, фольклорі та літературі.

Науково-педагогічне осмислення Різдва Христового дозволяє формувати у молодших школярів ціннісні орієнтири: духовність, моральність, соціальні навички, національну ідентичність та естетичне сприйняття.

Введення свята у виховну роботу закладів загальної середньої освіти передбачає пояснення його суті на основі Євангелія в перекладі Івана Огієнка, що є доступним для дітей молодшого шкільного віку і водночас достовірним джерелом інформації (Лк. 2:1-20; Мт. 1:18-25, 2:1-12) [2].

Основний педагогічний ефект від відзначення свята Різдва Христового в початковій школі полягає у формуванні в учнів почуття радості, умиротворення як морального та духовного орієнтира: «Та ангел промовив до них: Не лякайтесь, бо ось я благовіщу вам радість велику, що станеться людям усім. Бо сьогодні в Давидовім місті народився для вас Спаситель, Який є Христос Господь» (Лк. 2:10-11) [2]. Це почуття транслюється також через народні колядки, особливо через приспів однієї з найпоширеніших в Україні «Добрий вечір, тобі, пане господарю»: «Радуйся, земле, Син Божий народився», який закликає до спільної радості весь світ. Різдвяна радість підсилюється довгоочікуваністю події. Згідно християнського вчення, людство чекало на народження Спасителя п'ять з половиною тисяч років.

Таким чином, розповідь про народження Спасителя в бідних яслах печери Вифлєсму демонструє смирення та духовну велич, що дозволяє молодшим школярам усвідомити важливість моральних цінностей: скромності, уваги до ближнього та радості за спільне добро. Слухання євангельської оповіді формує емоційний зв'язок зі святом, що є фундаментом для подальшого формування ціннісних орієнтирів.

Наступний етап педагогічної роботи має бути спрямований на розвиток мислення дітей через розуміння унікальності події Різдва Христового, усвідомлення різниці між звичайним народженням людини та народженням Боголюдини Ісуса Христа. Продовжувати ознайомлювати зі святом Різдва Христового молодших школярів можна на основі слухання та аналізу колядки «В місті Вифлєсмі»:

В місті Вифлєсмі
Сталася новина
Там Пречиста, Чиста Діва Мати
Породила Сина.

Різдво Христове – особлива, таємнича і надприродня подія втілення Бога. Це поява серед людей Бога в образі людини. Надприродний характер події в християнській традиції окреслюється сукупністю віровчальних елементів, до яких належать народження Ісуса Христа від Діви Марії за діянням Духа Святого, ангельські явлення як форма божественного одкровення, а також феномен появи особливої зорі, що символічно інтерпретується як космічний знак цієї події. Розглянемо їх детальніше.

За християнським вченням Ісус Христос народився від Діви Марії та Духа Святого, без тілесного батька. Його Мати, Пресвята Богородиця, до народження, в народженні і після залишилася Дівою. Діва Марія народила безболісно, без жодної немочі, як це зазвичай буває під час народження [7, с. 805–810].

Сина породила,
В пелени вповила,
Зоря ясна, ясна і прекрасна
На весь світ світила.
На весь світ світила,
Дала людям знати,
Щоби люди, люди приходили
Дитятко вітати.
Пастушки прибігли,
На колінця впали,
Бо спізнали, що на світ родився
Бог Предвчний слави.

Першими довідалися про народження Спасителя вифлєсємські пастухи через явлення їм ангелів (Лк. 2:8-20) [2].

Згідно сказання святителя Димитрія Туптала, Різдво Христове відбулося опівночі в неділю [7, с. 688]. У науково-релігійознавчій інтерпретації опис Вифлєсємської зорі постає як елемент сакральної оповіді, що виходить за межі уявлень про звичайні астрономічні явища. У джерелах вона характеризується не як природне небесне світило, а як особливий прояв божественної або ангельської дії, наділений надзвичайними властивостями. Зокрема, підкреслюється її нетиповий режим світіння – як удень, так і вночі, а також незвичний напрям руху: не за усталеними астрономічними закономірностями зі сходу на захід, а зі сходу на південь, у напрямку Єрусалиму. Окрім цього, зоря описується як така, що перевершувала інші небесні тіла за інтенсивністю світла й величиною, включно із Сонцем і Місяцем, а також виявляла здатність до цілеспрямованого руху та зупинок, синхронізованих із подорожжю волхвів. У гуманітарному науковому дискурсі ці характеристики розглядаються як сим-

волічні ознаки надприродного проводу та божественного керівництва, а не як емпірично фіксовані астрономічні явища [7, с. 706–707].

А царі з дарами
Прийшли аж зі сходу
Поклонитись Дитятку малому,
Творцю всього роду.

У релігійно-богословській традиції, зокрема в інтерпретації святого Димитрія Туптала, подія Різдва Христового осмислюється в широкому сакральній-історичному контексті. Згідно зі сказанням, за дев'ять місяців до народження Ісуса Христа – у день Благівіщення Пресвятої Богородиці – на небі з'явилася особлива зоря, що розглядається як передвісник майбутньої події. Волхви (Каспар, Мельхіор і Валтасар) постають не лише як біблійні персонажі, а як представники інтелектуальної еліти свого часу – філософи, астрологи й правителі окремих міст з Персії, Аравії та Ефіопії, які займалися пізнанням устрою світу, походження людини та сенсу людського буття. Їхній шлях осмислюється також у світлі старозавітного пророцтва Валаама про явлення зорі як знаку приходу Месії. За переказом, кожен із волхвів вирушив у дорогу зі своєї країни, проте, за божественним провидінням, вони були ведені однією зорею, зустрілися під час подорожі, усвідомили спільність намірів і продовжили шлях разом, прямуючи за небесним знаменням. Прибуття волхвів до Єрусалиму датується днем Різдва Христового, після чого зоря зупинилася над місцем перебування Немовляти, зійшовши з висоти та вказавши точне місце. Знайшовши Христа в печері, волхви вшанували Його поклонінням, яке в сакральній оповіді трактується не як звичайний жест пошани, а як богопоклоніння, підтверджене принесенням трьох символічних дарів, що підкреслюють визнання Його божественної природи та месійного покликання. Своїми дарами волхви показали, що народжене Немовля Ісус є і Цар, і Бог, і Людина. Золото вони принесли Йому як Царю, ладан як Богу, а смірну – як людині [7, с. 704–715].

Важливо пояснити дітям, що подарунки волхвів – золото, ладан і смірна – це дорогоцінні та символічні речі: золото – коштовний метал, знак царської гідності; ладан – ароматична смола, що використовувалася в релігійних обрядах і символізує божественність; смірна – смола з гірким ароматом, застосовувана в похоронних обрядах, що символізує людську смертність і майбутні страждання Христа.

З оповіданням про поклоніння волхвів Немовляті Христу пов'язана християнська традиція дарування подарунків на Різдво Христове. У культурно-історичному контексті дарування подарунків стало ритуалізованим способом засвідчити увагу, повагу і любов до інших людей, трансформуючи біблійний сюжет у суспільно-культурну практику, яка закріпилася як обов'язкова складова святкування Різдва Христового в багатьох країнах світу.

Педагогічно важливо надати учням можливість не лише бачити, а й відчувати ці дарунки: доторкнутися до золота, понюхати ладан і смірну, що може бути організовано у вигляді короткої сенсорної практики – «хвилини ароматерапії». Такий досвід сприяє формуванню емоційної чуйності, розвитку духовної та моральної уяви, а також підтримує здоров'я дітей через ефекти ароматотерапії: запашні смоли мають заспокійливу, протизапальну і стимулюючу дію, що позитивно впливає на дихальну систему, емоційний стан та загальний фізичний тонус. Таким чином, інтеграція наочного та сенсорного досвіду з релігійно-культурним змістом дарунків сприяє формуванню ціннісних орієнтирів, пов'язаних із повагою, духовністю та здоров'язбереженням.

У біблійній оповіді про прихід волхвів до Єрусалима (Мт. 2:1-18) [2] також чітко простежується морально-ціннісний контраст між владолюбством і жертвним служінням. Запит волхвів про новонародженого Царя Іудейського викликав у царя Ірода страх втрати влади, що виявляє деструктивну природу властолюбства, заснованого на підозрілості, жорстокості та егоцентризмі. Не усвідомлюючи духовного характеру Царства Христового, Ірод, звернувшись до священників і книжників та дізнавшись із пророцтва Міхея про народження Месії у Вифлеємі, удав зовнішню побожність, маючи намір знищити Немовля. У народнописенній традиції ця риса Ірода виразно зафіксована в колядках, де його образ окреслюється різними моральними характеристиками: «Ірод сердитий, сей кат неситий», «Ірод-убивця – злий кровопивця», «Ірод лютий», що підкреслює народне осудження тиранічної влади. Кульмінацією властолюбства Ірода стало вбивство 14 тисяч немовлят віком до 2 років у Вифлеємі та його околицях [7, с. 672–690].

У педагогічному контексті осмислення цього біблійного й фольклорного сюжету є важливим для формування у молодших школярів розуміння згубності властолюбства та виховання протилежних моральних якостей – готовності служити іншим, жертвності, милосердя й відповідальності за власні вчинки, що становлять основу морально зрілої особистості, її ціннісних орієнтирів.

У християнській традиції смерть царя Ірода осмислюється як морально-повчальний приклад наслідків жорстокості та зловживання владою. У джерелах зазначається, що він помер у важких фізичних стражданнях. У науково-педагогічному контексті ці описи не мають на меті залякати, а слугують образним застереженням: зло, насильство й байдужість до життя інших людей руйнують насамперед саму людину, яка їх чинить. Для молодших школярів цей сюжет є важливим з погляду морального виховання, оскільки допомагає усвідомити просту й доступну істину: жорстокі вчинки не приносять щастя, а справжню радість і внутрішній спокій дають доброта, милосердя та вміння стримувати власні егоїстичні бажання. Таким чином, історія Ірода в освітньому процесі може використовуватися як приклад того, що кожна людина несе відповідальність за свої дії, а вибір між добром і злом має наслідки для її життя і долі.

Розкриття молодшим школярам особливостей підготовки українців до свята дозволяє формувати у молодших школярів працелюбність, відповідальність, організованість та почуття турботи, шанобливе ставлення до старших, одночасно привчаючи їх до виконання обов'язків у колективі та сім'ї. Тілесна підготовка включала практичні дії: прибирання у хаті, догляд за тваринами, приготування святої вечері та святкової трапези. Згідно досліджень С. Павлюка та В. Борисенко до Різдва Христового готувалися заздалегідь – ще від дня святого Спиридона. Мили і прибирали в хатах, упорядковували в хлівах, білили, прали, заготовляли дрова і корм для худоби. Всі господарські роботи мали закінчитися до святвечірнього дня. Навіть сільський реманент складали в стодолах так, аби створилося враження, що й він відпочиває. Скрізь в Україні в цей вечір годували худобу. Поширеним було повір'я, що худоба у цей вечір розмовляє між собою: може поскаржитися Богові на свого господаря. Обов'язковим компонентом календарно-обрядових свят зимового циклу був обрядовий стіл (святкова ритуальна трапеза). Залежно від місцевих традицій і достатку родини кожна господиня намагалася приготувати від 7 до 14 страв. Згідно церковних правил свята вечеря складалася з пісних страв, заборонялося вживання риби, бо це був останній день посту. Цілий день, напередодні Різдва Христового не вживали їжі аж до появи першої зірки на небі. Висхідним сигналом до вечері була поява на небі першої зірки,

яка сповіщала людям про велике чудо – народження Божого Дитяти. Усі члени родини переодягалися у чисті, за змогою у нові, сорочки та святковий одяг, молилися та сідали вечеряти. Під час родинної трапези всі мусили зберігати урочистий спокій: не галасувати, не човгати під столом ногами. Першим частувався дід, потім батько, мати і по старшинству всі члени родини. У кінці святвечірньої трапези обов'язково згадували померлих «Приставшим душечкам Царство Небесне та вічна пам'ять». Традиційними стравами були вареники з картоплею, капустою, ягодами та сливами, голубці, горох, квасоля, вінегрет, узвар. Головною різдвяною стравою була кутя, її значення виходить далеко за межі кулінарії, маючи глибокий символічний та обрядовий зміст. Вона подається на Святвечір як «перший кусень». Основні інгредієнти куті – пшениця, мед, мак, горіхи – символізують життя, безсмертя, достаток, родючість, здоров'я та духовну мудрість [3; 15].

Традиційно, згідно церковного календаря, Різдво Христове святкують упродовж семи днів. За дослідженнями В. Борисенко, в «день Різдва Христового, повернувшись з церкви, також обідали за святковим столом. Страви вже їли скоромні. За день до свята готували м'ясо, ковбаси, варили холодець, пекли пироги, калачі, пончики. Усе це готувалося напередодні, бо у свято гріх братися за ножа. Як смеркало починали ходити колядники» [3].

В Україні, як і в інших європейських країнах (Болгарії, Греції, Сербії, Румунії) існує різдвяний звичай колядувати, тобто ходити з піснями-мотивами, піснями-віншітками, піснями-привітаннями, починаючи з Різдяного Святвечора та до віддання свята Богоявлення. В основі звичаю лежить віра в силу слова, що мала забезпечити добробут і щастя людям [3].

Колядували завжди з дозволу господаря. У науково-нормативному та соціокультурному дискурсі колядування розглядається не лише як форма традиційної обрядової діяльності, а й як різновид організованої публічної активності, що відбувається у соціальному просторі та передбачає взаємодію з іншими особами й спільнотами. Отримання дозволу на колядування є науково обґрунтованою умовою етичної, безпечної та соціально прийнятної реалізації традиції, що забезпечує гармонійне поєднання культурної спадщини з вимогами сучасного суспільства. Наведемо приклад дозволу на обрядове виконання колядки:

У цьому домі, у гостинному,
Чи дозволите колядувати,
Колядувати, дім звеселяти,
Дім звеселяти, вас утішати,
Христа славити!

Різдвяні побажання можуть мати дуже різний характер, залежно від ситуації, адресата й стилю спілкування. Наведемо приклад традиційно-народного побажання:

Зичимо Вам, пане господарю,
Щастя й здоров'я цими святами!
Дай Боже предобре Вам святкувати,
А на той рік ще кращих свят дочекати.
З великим Вас святом, Рождеством Христа,
Щастя й здоров'я на многі літа!

Серед різдвяних віншівок в Україні користуються популярністю жартівливі примовки. У науковому контексті жартівливі примовки розглядаються як ефективний засіб соціальної та емоційної взаємодії, що виконує низку важливих пси-

холого-педагогічних функцій. Гумор у побажаннях сприяє зниженню емоційної напруги та створенню позитивного психологічного клімату в міжособистісному спілкуванні, підвищує рівень довіри між учасниками комунікації та сприяє відкритості у взаємодії, виконує комунікативно-об'єднувальну функцію. Використання жартівливих примовок у побажаннях має педагогічний потенціал, адже формує позитивне ставлення до соціальних норм, традицій і цінностей без дидактичного тиску. Легкий жарт полегшує сприйняття змісту побажання, роблячи його емоційно привабливим і таким, що краще запам'ятовується. Крім того, жартівливі примовки сприяють розвитку емоційного інтелекту, оскільки потребують від адресанта й адресата розуміння контексту, почуття міри та емпатії. У цьому сенсі гумор виступає індикатором соціальної зрілості та культури мовлення.

Отже, жартівливі примовки є не лише елементом святкової комунікації, а й важливим інструментом психологічної підтримки, соціальної інтеграції та педагогічного впливу, що збагачує міжособистісне спілкування й підсилює позитивне сприйняття святкових традицій. Наведемо приклад жартівливої примовки для вивчення молодшими школярами:

Я малий колядничок,
Дайте грошей кулачок,
Дайте грошей повну жменю,
Я сховаю у кишеню.
Не давайте копійки,
Бо дрантиві кишеньки,
А давайте паперові,
Будьте газди гонорові.

Вивчення таких різдвяних віншівок в початковій школі допомагає формувати ввічливість, привітність, почуття гумору та комунікативну культуру, закріплюючи моральні та соціальні норми поведінки в учнів молодшого шкільного віку.

Під час засвоєння молодшими школярами етикетних формул вітання серед українців в період різдвяних свят «Христос ся рождає – Славімо Його» важливо пояснити, що «Українська світська культура знаходиться під впливом ідеології та образності християнства... Святкування тієї чи іншої події переживалося не як відзначення пам'ятної дати, а як повернення в надприродний позаісторичний сакральний («літургійний» як кажуть етнологи) час»: святкування Різдва Христового розумілося як реальне нове переживання народження Спасителя у світ. Свято знаходилося поза часом, у вічності, і включення його в церковну подію сприймалося як випадання «нашого» часу в «небесний світ», де немає часових вимірів» [12, с. 87–91]. Тому більш доцільним, згідно української традиції, буде вживання привітання з Різдом Христовим не в минулому (Христос народився), а в теперішньому часі (Христос ся рождає). Використання форм мовленнєвого етикету молодшими школярами («Христос ся рождає – Славімо Його») сприятиме розвитку їх національної ідентичності та духовності.

Українська традиція колядування та пригощання колядників є потужним інструментом формування гостинності, щедрості та милосердя. Через зміст колядок діти засвоюють моральні правила спільного життя, готовність ділитися та підтримувати інших, що є важливим аспектом соціально-емоційного розвитку. Прикладом колядки, зміст якої спрямований на формування милосердя, чуйності та патріотизму є колядка «Ой там Божа мати» [9]. Сюжет твору актуалізує ситуацію морального вибору: звернення Божої Матері з проханням про нічліг і відмова господарів через побутів труднощі підкреслюють, що справжня гостинність визначається не матеріа-

льними можливостями, а готовністю відкрити серце іншому. Образ Божої Матері, яка смиренно приймає відмову й зносить труднощі заради Немовляти, унаочнює приклад жертвовної любові та самовідданості, доступний для дитячого розуміння. Символіка ясної зорі, що сповіщає про народження Христа, підсилює ідею духовної винагороди за милосердя, а завершальна молитва за Україну розширює індивідуально-моральний зміст колядки до рівня громадянських цінностей.

Слухання та змістовий аналіз колядок із відповідною тематикою виступає важливим чинником формування у молодших школярів морально значущих моделей поведінки, зокрема вчинків відданості, чуйності та самовідданості. У процесі осмислення художнього змісту цих творів у дітей формується усвідомлення потреби бути небайдужими до проблем інших людей – рідних, однолітків і дорослих, брати активну участь у їх розв'язанні, відчувати власну причетність до спільного блага. Такі вчинки, за І. Бехом, постають як емоційно-моральний відгук особистості на внутрішні й зовнішні труднощі іншої людини, яка не спроможна подолати їх самотійно [1, с. 751–781]. Водночас учитель початкових класів, використовуючи педагогічно доцільну бесіду, має спрямувати вихованця до самостійного морального вибору – готовності діяти на користь іншого, усвідомлюючи цінність самого наміру допомоги як чинника формування моральної відповідальності та внутрішнього спокою.

Важливим педагогічним засобом формування позитивного емоційного середовища та розвитку естетичної компетентності учнів є створення естетично-привабливого різдвяного простору у класній кімнаті початкової школи. Оформлення класу святковими елементами – різдвяними композиціями (вертеп, ялинка із зіркою тощо), декоративними виробами, кольоровими акцентами та тематичними малюнками – забезпечує емоційне занурення дітей у традиційну культурну атмосферу, стимулює їх творчу активність та спонукає до колективної взаємодії. Такий простір виконує педагогічну, виховну та психологічну функції, сприяє розвитку естетичного смаку, формує у молодших школярів відчуття гармонії, поваги до національних і релігійних традицій, а також підвищує мотивацію до навчальної діяльності у період підготовки до свят.

Важливо, що Різдво Христове не залишилося лише подією минулого, а зберігає актуальність у сучасному культурному та освітньому контексті. Місце народження Ісуса Христа в Вифлеємі шанується й сьогодні. На ньому у IV столітті було споруджено храм Різдва Христового, який відтоді став центром паломництва християн з усього світу. У 2012 р. Храм Різдва Христового занесено до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Місце народження Спасителя у храмі позначене зіркою з 14 променями, що символізує 14 поколінь від царя Давида до Ісуса. Дари Волхвів (золото, ладан і смирна), принесені за євангельським переказом немовляті Ісусу Христу, зберігаються сьогодні на Афоні і є об'єктом великого релігійного та культурного значення для християн усього світу. Вони неодноразово привозилися в різні країни для тимчасового виставлення і поклоніння віруючих, зокрема, у 2014 р. реліквії перебували в Україні.

Знайомство учнів початкової школи зі світовими пам'ятками культури, що мають безпосереднє відношення до Різдва Христового (бажано у формі віртуальних екскурсій), є важливим компонентом формування культурної та духовної компетентності молодших школярів. Таке навчання сприяє розвитку історико-культурної обізнаності, естетичного смаку та поваги до різноманіття релігійних і національних традицій, дозволяє розширити уявлення дітей про світову культурну спадщину та її символіку. Крім того, включення світових пам'яток до освітнього процесу стимулює пізнавальний інтерес, розвиває

здатність порівнювати локальні та глобальні культурні явища і формує базу для духовного та морального виховання у контексті християнських свят.

У сучасній Україні традиційні різдвяні пісенні практики підтримуються через численні дитячі та регіональні фестивалі колядок у містах, де поряд із професійними колективами беруть участь і дитячі вокально-хорові ансамблі у загальних програмах святкових заходів, що сприяють інтеграції традиційної музичної творчості у сучасне соціокультурне життя молодшого покоління.

Репрезентують різдвяну традицію і через музично-естрадний формат сучасні виконавці (Олександр Пономарьов, Оля Полякова, Dzizio, Леся Нікітюк, Alekseev, Pivovarov, Олег Винник, Таюне, Ірина Федішин та ін.). Ірина Федішин неодноразово презентувала свої різдвяні концерти під назвою «Україна колядує» в багатьох містах України та на міжнародних майданчиках для глядачів різного віку [16]. Олександр Пономарьов також бере участь у сучасних різдвяних практиках, створюючи й виконуючи колядки, що відроджують обрядові традиції та адаптують їх до сучасного мистецького контексту [10; 11]. Такі програми створюють атмосферу різдвяного єднання, сприяють збереженню й поширенню традицій та привертають увагу дітей та молоді до культурної спадщини Різдва Христового.

Висновки. Отже, відзначення свята Різдва Христового у початковій школі є унікальним педагогічним ресурсом, що поєднує науковість, етнокультурність та виховний потенціал, сприяючи формуванню ціннісних орієнтирів та духовної культури дітей молодшого шкільного віку. Важливо, щоб молодші школярі засвоїли, що справжня величність людини у смиренні, справжня сила у любові, справжнє багатство у відданні себе іншим. Інтеграція науково обґрунтованого тексту Євангелія, народних традицій та сучасних культурних практик відзначення Різдва Христового дозволяє формувати у молодших школярів: духовність та моральність, працелюбність, гостинність, щедрість та милосердя, естетичний смак і національну ідентичність.

Перспективними напрямками подальших досліджень є дослідження ролі локальних та регіональних етнокультурних особливостей святкування Різдва Христового у формуванні національної ідентичності учнів.

Список використаних джерел і літератури:

1. Бех І. Д. Виховання особистості: підручник. Київ: Либідь, 2008. 848 с.
2. Біблія / переклад І. Огієнко; ВБФ «Східноєвропейська гуманітарна місія». 2021. 1421 с.
3. Борисенко В. К. Традиції і життєдіяльність етносу : на матеріалах святково-обрядової культури українців: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Унісерв, 2000. 191 с.: іл.
4. Боян-Гладка С., Гриняк В. Українські календарні звичаї та обряди в пам'яті депортованих лемків. *Історія та археологія*. 2025. № 1. С. 29–35. URL: <https://journals.cusu.in.ua/index.php/history/article/view/669/637> (дата звернення: 05.01.2026).
5. Гоцалюк А. Календарно-обрядове свято як духовний феномен української культури. *Культура і сучасність*. 2015. № 1. С. 28–33. URL: <https://journals.uran.ua/kis/article/view/147688> (дата звернення: 05.01.2026).
6. Енциклопедія православної віри від А до Я у висловах святих отців. Спасо-Преображенський Мгарський монастир, 2004. 672 с.
7. Життя святих. Четві-Мінеї. Грудень / упоряд. святий Димитрій (Туптало). Київ: Типографія Києво-Печерської Лаври. С. 672–690, 704–715, 805–810.
8. Книга правил святих апостолів, святих соборів і святих отців / пер. з грец. Київ: Видавництво: Благовзвонця, 2011. 432 с.

9. Ой там Божа Мати слухати: укр. нар. колядка [Відео]. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Lv2K0ie1Jcc> (дата звернення: 10.01.2026).
10. Пономар'єв О. Христос народився: різдвяна пісня. [Відео]. *YouTube*. URL: https://www.youtube.com/watch?v=jihUGtR7_8c (дата звернення: 10.01.2026).
11. Пономар'єв О. Добрий вечір тобі, пане господарю. URL: <https://www.facebook.com/watch/?v=437340100962902> (дата звернення: 10.01.2026).
12. Попович М. В. Нарис історії культури України. Київ: Артєк, 1998. 728 с. іл. (Трансформація гуманітарної освіти в Україні).
13. Про державні свята: Закон України від 15 листопада 1997 р. № 1930-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/days1997>.
14. Сковорода Г. С. Сад божественних пісень. Повна академічна збірка / за ред. проф. Л. Ушкалова. Харків: Фоліо, 2023. Том I. 414 с.: іл. (Зібрання творів).
15. Українське народознавство: навч. посіб. / за ред. С. П. Павлюка; передмова М. Г. Жулинського. 3-є вид., випр. Київ: Знання, 2006. 528 с.
16. Федішин І. Україна колядує : різдвяна програма. [Відео]. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=GpOUtPkhDVA> (дата звернення: 10.01.2026).

References:

1. Beh, I. D. (2008). *Vykhovannia osobystosti [Education of personality]*. Kyiv: Lybid. (in Ukr.).
2. Bibliia / pereklad I. Ohiienko; VBF «Skhidnoievropeiska humanitarna misiiia». 2021. 1421 s. (in Ukr.).
3. Borysenko, V. K. (2000). *Tradytzii i zhyttiediiialnist etnosu: na materialakh sviatko-vo-obriadovoi kultury ukraintsiiv [Traditions and life activity of the ethnos: on the materials of festive-ritual culture of Ukrainians]*. Kyiv: Uniserv. (in Ukr.).
4. Boian-Hladka, S., & Hryniak, V. (2025). *Ukrainski kalendami zvychai ta obriady v pam'iaty deportovanykh lemkiiv [Ukrainian calendar customs and rituals in the memory of deported Lemkos]*. *Istoriia ta arkeoholohiia*. № 1. S. 29–35. URL: <https://journals.cusu.in.ua/index.php/history/article/view/669/637> (accessed 05.01.2026) (in Ukr.).
5. Hocalyuk, A. (2015). *Kalendarsno-obriadove sviato yak dukhovnyi fenomen ukrains'koi kultury [Calendar-ritual holiday as a spiritual phenomenon of Ukrainian culture]*. *Kultura i suchasnist*. № 1. S. 28–33. URL: <https://journals.uran.ua/kis/article/view/147688>. (accessed 05.01.2026). (in Ukr.).
6. *Entsyklopediia pravoslavnoi viry vid A do Ia u vyslovakh sviatykh otsiv [Encyclopedia of Orthodox Faith from A to Z in the sayings of the holy fathers]*. (2004). Spaso-Preobrazhenskyi Mharskyi Monastyr. (in Ukr.).
7. *Zhyt'ia sviatykh. Chet'yi-Minei. Hruden' / upor. sviatytel' Dmytrii (Tuptalo) (n.d.)*. Kyiv: Typografiia Kyiv-Pechers'koi Lavry, S. 672–690, 704–715, 805–810. (in Ukr.).
8. *Knyha pravil sviatykh apostoliv, sviatykh soboriv i sviatykh otsiv [Book of rules of the holy apostles, holy councils, and holy fathers] / per. z hrets*. (2011). Kyiv: Blagozvonytsia. (in Ukr.).
9. *Oi tam Bozha Maty slukhaty [Oh, there Mother of God is listening] [Video]*. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Lv2K0ie1Jcc>. (accessed 10.01.2026). (in Ukr.).
10. *Ponomar'ov, O. Khrystos narodivsia [Christ is born] [Video]*. *YouTube*. URL: https://www.youtube.com/watch?v=jihUGtR7_8c. (accessed 10.01.2026). (in Ukr.).
11. *Ponomar'ov, O. Dobryi vechir tobi, pane hospodariu [Good evening to you, master]*. *Facebook*. URL: <https://www.facebook.com/watch/?v=437340100962902>. (accessed 10.01.2026). (in Ukr.).
12. *Popoych, M. V. (1998). Narys istorii kultury Ukrainy [Outline of the history of Ukrainian culture]*. Kyiv: Artєk. (in Ukr.).

13. Pro derzhavni sviata: Zakon Ukraïny vid 15 lystopada 1997 r. № 1930-IV [On state holidays: Law of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/days1997>. (accessed 15.01.2026). (in Ukr.).
14. Skovoroda, G. S. (2023). Sad bozhestvennykh pisen' [Garden of Divine Songs]. Kyiv: Folio, T. I. (in Ukr.).
15. Ukrains'ke narodoznavstvo [Ukrainian ethnology] / za red. S. P. Pavliuka; pered-mova M. H. Zhulyns'koho. (2006). Kyiv: Znannia. (in Ukr.).
16. Fedyshyn, I. Ukraina koliauie [Ukraine is caroling] [Video]. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=GpOUtPkhDVA>. (accessed 10.01.2026). (in Ukr.).

Liudmyla Moskovchuk

THE PEDAGOGICAL POTENTIAL OF NATIONAL CALENDAR-RITUAL WINTER HOLIDAYS IN SHAPING THE VALUE ORIENTATIONS OF PRIMARY SCHOOL CHILDREN

The article provides a comprehensive and systematic analysis of the pedagogical, moral, ethical, and ethnocultural potential of the Christmas holiday as a pivotal and effective instrument for shaping the value orientations of primary school students within the modern educational paradigm. The study explores the fundamental role of the biblical narrative regarding the birth of the Savior, as translated by Ivan Ohienko, in fostering humility, gentleness, and spiritual greatness in children. It is substantiated that referencing primary sources serves as the basis for a child's profound realization of the priority of the common good, self-sacrifice, and spiritual joy over transient material gains. Particular emphasis is placed on the practical, so-called «physical» aspects of holiday preparation. It is demonstrated that actively involving students in traditional household chores, home cleaning, animal care, and the direct preparation of the twelve dishes for the Holy Supper and the festive meal effectively cultivates industriousness, organization, responsibility, and a sincere, respectful attitude toward older family members.

The author highlights the significance of musical folklore, specifically carols and traditional greetings (*vinshivky*), in the socio-emotional development of the individual. Through the analysis of ritual song content and etiquette greeting formulas, students internalize fundamental norms of politeness, communicative culture, hospitality, and Christian mercy. The scientific novelty of the work lies in the examination of contemporary socio-cultural practices, such as the practice of prior coordination of caroling, which is interpreted as a means of fostering legal culture, respect for private space, and the boundaries of personal freedom in a dynamic society. It is proven that the implementation of innovative methods, such as virtual tours of world Christmas cultural landmarks, significantly contributes to the development of aesthetic taste, cultural erudition, and spiritual competence in schoolchildren.

The study specifically reveals the role of modern children's festivals, regional competitions, and pop-music interpretations of Christmas rituals in strengthening national identity and patriotic sentiments. The conclusions state that the harmonious integration of scientifically grounded Gospel texts, authentic folk traditions, and contemporary artistic practices allows for the formation of a child's holistic spiritual culture based on the ideals of love, sensitivity, and selflessness. Celebrating Christmas in primary school is defined as a unique pedagogical resource that ensures generational continuity, the preservation of the cultural code, and the national self-assertion of the younger generation within the modern cultural space of Ukraine.

Key words: Christmas, primary school children, value orientations, spirituality, morality, ethnocultural education, national identity.

Отримано: 10.12.2025 р.

Прийнято до друку після рецензування: 05.03.2026 р.

Опубліковано: 25.05.2026 р.